

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A szülői felügyelet gyakorlásának bírósági rendezése

Szerző: dr. Horváth Szilvia

Szombathely, 2016. december 20.

I. Bevezetés

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 4:146. § (1) bekezdése szerint a kiskorú gyermek vagy szülői felügyelet, vagy pedig gyámság alatt áll. A következőkben a bírói gyakorlatban kikristályosodott szempontrendszert felhasználva azokat a körülményeket mutatom be, amelyeket a bíróságnak értékelnie kell a szülői felügyelet gyakorlásának rendezésekor.

II. A szülői felügyelet gyakorlásának rendezéséről általában

A jogalkotó a szülői felügyelet gyakorlásának szabályait a közös szülő felügyeletre modellezte. Főszabály tehát a közös szülői felügyelet abban az esetben is, amikor a szülők már külön élnek. A szülői felügyelet gyakorlása során elsődlegesen a szülők megállapodása az irányadó. A Ptk. tág mozgásteret biztosít a szülők számára: dönthetnek úgy is, hogy a szülői felügyeletet kizárólag egyikük gyakorolja, vagy a szülői felügyeletből fakadó jogokat és kötelezettségeket meg is oszthatják egymás között. A szülői felügyelet gyakorlásáról szóló megállapodás megszülethet peren kívül - akár ráutaló magatartás formájában is -, de a perben is, amikor a szülők egyezséget kötnek. Amennyiben a bíróság az egyezséget jogerősen, végzéssel jóváhagyja, az ugyanúgy végrehajthatóvá válik, mint a jogerős ítélet. A házasság megegyezésen alapuló felbontása esetén például a feleknek egyezséget kell kötniük - egyebek mellett - a közös kiskorú gyermek tekintetében a szülői felügyeleti jog gyakorlásáról.

Megállapodás hiányában a bíróság határoz - akár hivatalból is - a szülői felügyelet gyakorlásáról. Ennek során, a Ptk. 4:167. § (2) bekezdése alapján vizsgálni kell, hogy miként biztosítható a legkedvezőbben a gyermek testi, valamint szellemi és erkölcsi fejlődése.

Ha a bíróság dönt arról, hogy melyik szülőt jogosítja fel a szülő felügyelet gyakorlására, úgy a másik szülő a szülői felügyeletet nem gyakorolhatja. Egyes szülői felügyeleti jogok gyakorlására azonban a másik szülő is feljogosítható. A Ptk. 4:168. § (2) bekezdése értelmében e körbe elsődlegesen a gyermek gondozásával, illetőleg nevelésével összefüggő feladatok tartoznak, míg kivételesen a vagyonkezelés és a gyermek vagyoni ügyeiben történő - teljes vagy részleges - törvényes

képviselőre is feljogosítható a másik szülő. Amennyiben az egyik szülő gyakorolja a szülői felügyelet teljességét, úgy a másik szülő együttdöntési joga - tehát a szülői felügyelet közös gyakorlása - kizárólag a gyermek sorsával kapcsolatos lényeges kérdések körére korlátozódik.

A Legfelsőbb Bíróság a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról szóló 17. számú irányelve (a továbbiakban: Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelve) határozta meg a joggyakorlat számára a gyermek elhelyezése során vizsgálandó szempontokat. A Kúria azonban az 1/2014. számú PJE határozatában a 2014. március 15. napján hatályba lépett Ptk. eltérő rendelkezéseire tekintettel a továbbiakban már nem tartotta irányadónak a Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelvét. Azt azonban mindenképpen meg kell jegyezni, hogy a Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelvének vannak olyan általános érvényű iránymutatásai, amelyek a megváltozott jogszabályi környezetre tekintet nélkül segítségül hívhatók a szülői felügyelet gyakorlásának bírósági rendezése során is.

III. A szülői felügyelet gyakorlásának bírósági rendezésekor vizsgálandó szempontok

1. A gyermek érdeke

Az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett, a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (a továbbiakban: New York-i Egyezmény) is központi jelentőséget tulajdonít a gyermek mindenképp felett álló érdekének, továbbá a jelenlegi nemzeti szabályozás tükrében szintén elsődleges szempont a gyermek érdeke.

A Ptk 4:21. § (6) bekezdése értelmében a gyermek érdekének kell legfőképpen érvényesülnie, amikor a szülői felügyelet gyakorlásáról, a kapcsolattartásról, továbbá a gyermektartásról születik döntés. Pszichológus szakértői kirendelésére kerülhet sor annak eldöntése végett, hogy melyik szülőnél történő elhelyezés, illetve a szülői felügyelet melyik szülő általi gyakorlása szolgálja a gyermek érdekét. Ennek során hangsúlyt kell fektetni a gyermek személyiségének feltérképezésére, és tájékozódni kell arról is, hogy a gyermek kivel szeretne élni.¹

¹ Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 10. számú módszertani levele

A bírói gyakorlat² rámutatott arra, hogy a gyermek érdeke nem merül ki abban, hogy mindennapi ellátása, gondozása megfelelően megtörténjen, hanem az is alapvető fontosságú, hogy a gyermekben a szüleivel szembeni lelki kapcsolat és a jogtisztelet kialakuljon. A szülők egyaránt felelősek a gyermek gondozásával, nevelésével kapcsolatos feladatok ellátásáért, továbbá a gyermek nevelésével összefüggésben a megfelelő légkör kialakítása és fenntartása is kötelességük. Ugyanígy mindketten kötelesek a nevelési elvek közt esetlegesen fennálló különbségek - a gyermek fejlődésére gyakorolt - negatív, illetve káros hatásait kiküszöbölni. A szülőkkel szemben az az elvárható magatartás, hogy - az eltérő nevelési elvek ellenére is - a gyermekük érdekét figyelembe véve járjanak el.

A bíróságnak azonban a gyermeket érintő minden körülményt fel kell tárnia, és azokat összességében szükséges értékelnie, hiszen egyes szempontok kiragadása, míg mások figyelmen kívül hagyása meggátolja azt, hogy a gyermek érdeke érvényesüljön. A bírói gyakorlat³ szerint a gyermekelhelyezésnél, illetve a szülői felügyelet gyakorlásának rendezésekor irányadó szempontrendszerből az egyik szülő felelősségének egyoldalú kiragadása nem helyes. Egy ilyen döntés nem juttatja érvényre a gyermek valós érdekét.

2. A gyermek véleménye

A New York-i Egyezmény 12. cikke is előírja a részes államoknak, hogy biztosítani kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára a véleménynyilvánítás jogát az őt érintő kérdésekben, és véleményét figyelembe is kell venni. Ezenfelül bírói vagy közigazgatási eljárásban is sor kerülhet a gyermek meghallgatására. A nemzetközi szabályozás a nemzeti jogban is tükröződik, így - a polgári jog területét érintően - a Ptk., a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.), valamint a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyert.) is szabályozzák a kérdést. A Ptk. 4:171. § (4) bekezdésének értelmében a bíróságnak meg kell hallgatnia - akár közvetlenül, akár közvetetten,

² Bírósági Határozatok 1995. évi 524. számú jogeset, Bírósági Határozatok 1996. évi 480. számú jogeset, Bírósági Határozatok 1998. évi 132. számú jogeset

³ Bírósági Határozatok 2005. évi 178. számú jogeset

pszichológus szakértő segítségével - a gyermeket is a szülői felügyelet rendezése iránti perben, amennyiben a bíróság indokoltnak tartja, vagy azt a gyermek kéri. A 14. életév betöltése esetén a gyermek egyetértése szükséges a döntéshez. Ez alól csak a gyermek fejlődését veszélyeztető választása esetén van kivétel. Ilyen veszély állhat fenn akkor, amikor a gyermek döntését olyan tényezők befolyásolják, mint például a szülő kedvező anyagi körülményei vagy a korlátok nélküli, kicsapongó életvitelt eltűró hozzáállása. Annak eldöntése mindig az adott esettől függ, és bírói mérlegelést igényel, hogy a gyermek ítélőképes-e, valamint az is, hogy a véleményét milyen mértékben kell figyelembe venni a döntéshozatal során.

Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek fogalmát a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Kormányrendelet (a továbbiakban: Gyer.) tartalmazza. A Gyer. 2. § a) pontja szerint ítélőképes gyermek az a kiskorú, aki meghallgatása során - életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően - képes az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni. A bírói gyakorlat⁴ e fogalmat úgy értelmezte, hogy a gyermek koránál, továbbá helyzeténél fogva képes arra, hogy véleményét önállóan és befolyásmentesen alakítsa ki.

A joggyakorlat⁵ szerint a New York-i Egyezményből nem következik az, hogy a gyermek kívánságát kötelezően figyelembe kellene venni, amikor a bíróság a gyermek elhelyezéséről, illetve a szülői felügyelet gyakorlásáról dönt. Ez a helyzet áll fenn például akkor, amikor a szülői befolyás mellett a gyermek még nem rendelkezik megfelelő érettséggel, amely a döntése során meghatározó lenne, vagy a közvetlen környezetéről történő leválási folyamat még nem történt meg, és a környezetének elvárásai döntően befolyásolták véleményének kialakításakor.

3. A szülők nevelési alkalmassága

Már a Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelvében is felvázolt alapvető szempont a szülők nevelésre alkalmassága. E körben vizsgálat tárgyát képezi a szülők személyisége, életvitele és erkölcsi

⁴ Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelve

⁵ Bírósági Határozatok 1996. évi 428. számú jogeset, Bírósági Határozatok 1996. évi 480. számú jogeset

jellemvonásai (szubjektív feltételek). Figyelmet kell továbbá fordítani arra is, hogy a szülők környezetében a gyermek neveléséhez szükséges feltételek adottak-e. Vizsgálni kell, hogy a lakhatás, a gyermek ellátása melyik szülőnél biztosított jobban (objektív feltételek). A bírói gyakorlat⁶ szerint az objektív és szubjektív körülmények körében értékelendő a szülők egyénisége, nevelésre alkalmassága, lakás és életkörülményei, iskoláztatás lehetőségei, a szülő képesek-e gyermek fizikai ellátására, milyen magatartást tanúsítottak a gyermek gondozása, nevelése során, a szülők felelőssége a házasság felbomlásáért, a szülő-gyermek, valamint a testvérek kapcsolatában az érzelmi kötődés megléte, a testvérkapcsolat, a gyermekek kora és neme. E körülmények és jellemvonások feltérképezéséhez segítséget nyújt a felek előadásain és a tanúvallomásokon kívül a környezettanulmány, a nevelési, illetve oktatási intézmény véleménye és a - rendszerint igazságügyi pszichológusi - szakértői vélemény is.

Az igazságügyi pszichológus szakértői vélemény kapcsán ki kell térni az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet módszertani leveleire is. A módszertani levelek nem kötelezőek, hanem ajánlásokat tartalmaznak az igazságügyi szakértők számára.

Az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről szóló, az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 10. számú Módszertani Levele (a továbbiakban: 10. számú módszertani levél) támpontokat adott a gyermekelhelyezési ügyekben történő igazságügyi pszichológus szakértői vizsgálatokhoz, amelyek azonban a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése során is iránymutatásul szolgálhatnak. Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet álláspontja szerint a nevelés alkalmasság pszichológusi véleményezése során mind a gyermek, mind pedig a szülők vizsgálata szükséges. A szóbeli kommunikáció lehetősége és a pszichológiai módszerek alkalmazásának életkori jellemzői határozzák meg azt az életkort - a tapasztalatok szerint ez pedig a 3. életév -, amikor már pszichológus szakértői vizsgálatnak alávethető a gyermek. A nevelési alkalmasságról történő vélemény-nyilvánítás esetén fontos a szülők és a gyermek környezetének megismerése. A 10. számú módszertani levél értelmében a nevelési alkalmasság körében az alábbi kritériumoknak van szerepe: az átlagos értelmi színvonal, az érzelmi stabilitás és gazdagság, továbbá a pozitív jellemvonások minimuma. A gyermek és környezete közötti érzelmi kapcsolatok

⁶ Bírósági Határozatok 1998. évi 180. számú jogeset

feltárása is kiemelendő szempont, így a családban lezajló játszmák - például a gyermek befolyásolása - is kirajzolódnak.

Az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről szóló, az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú Módszertani Levelének Tervezete (a továbbiakban: 20. számú módszertani levél tervezete) részletesebb ajánlásokat fogalmazott meg a gyermekelhelyezéssel kapcsolatos perekben, különösen a nevelési alkalmasságot érintően. Pszichológus szakértői kompetenciába tartozók kérdések - többek között - a szülők nevelési alkalmassága, a gyermek fejlettségi szintje, befolyásolása, kötődése, a testvérkapcsolat is. A nevelési alkalmasság fokozatai pedig a következők: átlagosnál jobb, átlagos, átlagosnál gyengébb mértékben alkalmas, alkalmatlan. A 20. számú módszertani levél tervezete szerint a nevelési alkalmatlanság akkor véleményezhető, ha a szülőnél súlyos devianciák jelenléte észlelhető, ha a gyermek személyiségét tekintve súlyos fejlődési zavarok, traumatizáció, illetve veszélyeztetettség jelenik meg, ami kapcsolatban van a kérdéses szülői személyiségjellemzőből fakadó magatartással. Azonban azt is meg kell említeni, hogy a 20. számú módszertani levél már évek óta csupán tervezet.

A nevelési alkalmasság körében értékelni kell a szülőnek azt a magatartását, amellyel a gyermeket a másik szülő ellen uszítja, befolyásolja, valamint a különélő szülő kapcsolattartását - jogellenes - akadályozza. Nyilvánvaló, hogy a nevelési alkalmasság megítélése során a gyermek bántalmazásának is jelentősége van. A szülő esetleges személyiségzavara is kihatással lehet a nevelési alkalmasságra.

A Kúria⁷ álláspontja szerint a nevelési alkalmasság körében kell értékelni a gyermek jogellenes külföldre vitelét is, amely a gyermek érdekével ellentétes, hiszen kiszakítja a megszokott környezetéből, és a másik szülő alapvető jogait is sérti.

4. Az állandóság

A Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelvében is megfogalmazást nyert az állandóság követelménye. A gyermek megfelelő személyiségfejlődése miatt fontos, hogy a megszokott környezetében

⁷ Bírósági Határozatok 2015. évi 130. számú jogeset

nevelkedjen, ahol szeretettel veszik körül őt. A bírói gyakorlat⁸ szerint az állandóság szempontjából a gyermek környezetének jellege, a pozitív nevelő hatások, a gondozó személy biztonságot, szeretetet nyújtó egyénisége, jelenléte a döntő. A gyermek biztonságérzete szempontjából a környezet állandósága helyett sokkal inkább a gondozó személy állandóságának van jelentősége. Az állandóság azonban nem lehet döntő jelentőségű, amennyiben az a szülő jogellenes magatartásának az eredménye. Ez ugyanis a gyermekérdekével is ellentétes. Az állandóság nem értékelhető annak a szülőnek a javára, aki azt erőszakos, önkényes magatartásával teremti meg, és az a célja, hogy a másik szülőt a gyermek életéből kirekessze.

5. További szempontok

A testvérek erős kötődése esetén az együttnevelkedés biztosítása mellett szükséges dönteni. Azonban előfordulhat olyan helyzet is, amikor a testvérek közül az egyik az édesapához, míg a másik az édesanyához kötődik szorosabban. Ez viszont indokolhatja azt, hogy a gyermekeket elválasszák egymástól. A gyermek érzelmi kötődésének feltárásához az igazságügyi pszichológus szakértői vélemény nyújt segítséget.

A szülői felügyelet gyakorlásának bírósági rendezése során jelentősége lehet a szülő házassági hűséget sértő magatartásának is. A Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelvében megfogalmazást nyert, hogy e magatartás megítéléshez elengedhetetlen, hogy a bíróság feltárja a házassági életközösség megszakadásához vezető okokat, előzményeket. A házassági hűség megsértése abban az esetben értékelhető az azt megvalósító szülő terhére, amennyiben e magatartásban a családdal szembeni felelőtlenség és önzés nyilvánul meg. Amikor azonban a házasság megromlását a másik szülő idézte elő - például tettelegességgel vagy szeretet nélküli, a házastársa számára elviselhetetlen magatartásával -, akkor ez az ő terhére értékelendő, és akár a nevelési alkalmatlanság megállapításának indokául is szolgálhat.

⁸ Bírósági Határozatok 2009. évi 245. számú jogeset, Bírósági Határozatok 1996. évi 480. számú jogeset, Bírósági Határozatok 1995. évi 524. számú jogeset, Bírósági Határozatok 1998. évi 180. számú jogeset

Bizonyos esetekben a szülők vallása is konfliktusforrás lehet a szülői felügyelet gyakorlása során. A joggyakorlat⁹ azonban egységen emellett foglalt állást, hogy a bíróság azonban a vallást nem vonhatja a döntéshozatal során alkalmazott szempontok körébe. A szülő vallási előírásokon alapuló deviáns, közösségellenes nevelési elvei, illetőleg magatartása azonban már értékelést nyerhet a nevelési alkalmasság körében. A bírói gyakorlat¹⁰ szerint amennyiben a szülő nevelési elképzelései, magatartása deviáns és a gyermek érdekeivel szembenálló tartalmakat hordoz magában, úgy ezt a bíróságnak értékelnie kell abban a körben, hogy a szülő alkalmas-e a gyermek gondozására, nevelésére, továbbá megfelelő erkölcsi fejlődésének biztosítására.

IV. Zárszó

A Ptk. 2014. március 15. napján történt hatályba lépésével a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (a továbbiakban: Csjt.) szerinti szabályok részben módosultak mind tartalmi, mind pedig szerkezeti szempontból. A legszembeötlőbb változás a gyermekelhelyezés fogalmának leszűkítése a gyermek harmadik személynél történő elhelyezésére, valamint a szülői felügyelet gyakorlásának rendezésére vonatkozó szabályanyag megjelenése. A Ptk. hatályba lépésétől eltelt idő azonban még rövid ahhoz, hogy a Kúria által is felülbírált, Ptk.-n alapuló bírósági határozatok álljanak rendelkezésre a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése köréből. A jelenleg idézhető bírói gyakorlat tehát még a korábbi szabályozáson alapul. Több Csjt.-beli rendelkezés azonban azonos, vagy hasonló tartalommal a Ptk.-ban is megtalálható, illetve a jogalkotó bizonyos, a bírói gyakorlat által kialakított szabályokat emelt törvényi szintre, így az e körben korábban született bírósági döntések továbbra is hivatkozhatóak.

A Kúria által irányadónak már nem tekintett, a Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelve helyébe nem lépett a Ptk. új szabályait és szóhasználatát is tükröző iránymutatás. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy a gyermekelhelyezés körében alkalmazandó, a Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelvében olyan általános érvényű szempontok szerepelnek, amelyek többsége a jogszabályváltozás ellenére jelenleg is alkalmazható. Ilyen például a gyermek érdeke, mint elsődleges szempont, amelyet a

⁹ Bírósági Határozatok 2001. évi 479. számú jogeset, Bírósági Határozatok 1998. évi 180. számú jogeset

¹⁰ Bírósági Határozatok 1998. évi 132. számú jogeset

nemzetközi joganyag, továbbá a Csjt., majd pedig a Ptk. Családjogi Könyve is tartalmaz. Ugyanígy nem mellőzhető a szülők nevelési alkalmasságának vizsgálata sem, és e körben a személyiség, a lakhatási körülmények, valamint az egyéb objektív és szubjektív feltételek feltárása. A jogszabályi környezet módosulására tekintet nélkül számításba kell venni a gyermek érzelmi kötődését a szüleihez, a testvéreihez, valamint más családtagokhoz, továbbá az állandóságot, és amennyiben bizonyított, úgy a házassági hűséget sértő magatartást is. Természetesen kivétel ebben az esetben is lehet, így például akkor, amikor az új szabályozás a korábbiaktól teljesen eltérően rendez az adott kérdést. Ugyanakkor mindez nem kérdőjelezi meg egy új, Ptk. szabályain alapuló és annak fogalomrendszerét alkalmazó irányelv megalkotásának szükségességét sem, amire azonban a mai napig nem került sor. Ennek valószínűleg az lehet a magyarázata, hogy a bírói gyakorlatba beleivódott általános érvényű szempontok a mai napig alkalmazhatók, és azokat a joggyakorlat alkalmazza is. Mindezt azonban csak akkor támaszthatjuk alá a bírói gyakorlatból vett jogesetekkel, amikor már a Ptk. Családjogi Könyvén alapuló, a Kúria által felülvizsgált bírósági döntések is közzétételre kerülnek.

Felhasznált jogszabályok, bírósági határozatok jegyzéke

Az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett, a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (New York-i Egyezmény)

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.)

A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (Csjt.)

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.)

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (Gyert.)

A gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Kormányrendelet (Gyer.)

A Kúria 1/2014. számú PJE határozata

A Legfelsőbb Bíróság gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról szóló 17. számú irányelve (Legfelsőbb Bíróság 17. számú irányelve)

Az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről szóló, az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 10. számú Módszertani Levelé (10. számú módszertani levél)

Az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről szóló, az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú Módszertani Levelének Tervezete (20. számú módszertani levél tervezete)

Bírósági Határozatok 1995. évi 524. számú jogeset

Bírósági Határozatok 1996. évi 428. számú jogeset

Bírósági Határozatok 1996. évi 480. számú jogeset

Bírósági Határozatok 1998. évi 132. számú jogeset

Bírósági Határozatok 1998. évi 180. számú jogeset

Bírósági Határozatok 2001. évi 479. számú jogeset

Bírósági Határozatok 2005. évi 178. számú jogeset

Bírósági Határozatok 2009. évi 245. számú jogeset

Bírósági Határozatok 2015. évi 130. számú jogeset